

**EEN VLAAMS EXPERIMENT MET EEN
OVERMAAT AAN TALENT**

Jos Joosten: *Feit en tussenkomst. Geschiedenis en opvattingen van Tijd en Mens (1949-1955)*. Uitgeverij Vantilt, Nijmegen, 1996.

Literaire tijdschriften appelleren aan romantische gevoelens bij literatuurvorsers. Een roman of gedichtenbundel gaat zelden over de literatuur zelf, maar in een tijdschrift worden meestal de literatuur en het literaire wereldje als onderwerp genomen, door middel van polemieken, ingezonden brieven en essays. Kun je nagaan of en hoe een tijdschrift invloed op de literaire smaak heeft gehad? Zouden die-grote-schrijvers er ook wel gekomen zijn zonder een bepaald tijdschrift? Of zijn tijdschriften boeiend omdat ze juist een blik geven op de rafelrand van het literaire bedrijf waar de brekebeentjes bungelen? Tijdschriften dienen tenslotte dikwijls als publicatiemogelijkheid voor schrijvers die het nooit tot een boekpublicatie brengen. Dat laatste geldt niet voor de paar jonge schrijvers die in 1949 *Tijd en Mens* oprichtten.

Zonder twijfel is het literaire tijdschrift *Tijd en Mens* een belangrijke wegwijzer geweest voor wat we de Vlaamse beweging van Vijftig kunnen noemen. Het waren niet de minsten die aan het blad meewerkten: Louis Paul Boon, Hugo Claus, Jan Walravens, Marcel Wauters, Remy C. Van de Kerckhove. Een groep van eenzamen, zou een andere *Tijd en*

Menser, Albert Bontridder, later zeggen. Waarmee hij bedoelde dat er nooit een hecht groepsgevoel bij de medewerkers heeft geheerst.

Het existentialistisch levensgevoel van een paar naoorlogse jongeren en de herinnering van het vooroorlogse surrealisme vormden het fundament waarop *Tijd en Mens* gebouwd werd. Waarschijnlijk is de titel geïnspireerd op Sartres tijdschrift *Les Temps Modernes* (die de naam aan Charlie Chaplins film ontleende). De Vlaamse literatuur ging na de oorlog precies door waar ze in 1940 was blijven steken. Illustratief is dat zowel Gerard Walschap als zijn zoon Hugo in 1945 klaagden over het weinig vitale literaire klimaat. Daarmee werd óók bedoeld dat er weinig literatuur van jongeren bestond. Die toestand kende een paar uitzonderingen, bijvoorbeeld de jongens die de aanzet tot de oprichting van *Tijd en Mens* gaven: Remy C. Van de Kerckhove en Jan Walravens. Over die laatste schrijft Jos Joosten in zijn ruim vijfhonderd pagina's dikke proefschrift over *Tijd en Mens* amicaal: 'De voedingsbodem voor de literaire nieuwsgierigheden van Jan was de dagbladwinkel van zijn ouders.' Midden in de oorlog had Walravens de voorbereidingen klaar voor een tijdschrift dat sterk op de Franse literatuur gericht was, maar dat blad is nooit uitgekomen, misschien wel omdat hij in 1943 als dwangarbeider naar Berlijn getransporteerd werd. Opmerkelijk genoeg leest Walravens in de schuilkelders van Berlijn Sartres boek *L'être et le*

Néant. Raadselachtig omdat het boek in de zomervan 1943 was verschenen, en zelfs in Frankrijk nog nauwelijks de aandacht had getrokken, terwijl Walravens er al in een brief van september 1943 over schrijft. Joostens haalt er de 'niet-vrije culturele infrastructuur in Berlijn' nog bij om aan te geven hoe bijzonder het was dat Walravens Sartre al kende, maar op cultureel gebied kon je in september 1943 in Berlijn oneindig meer uitrichten dan bijvoorbeeld in Antwerpen of Amsterdam. De meest aannemelijke verklaring voor de vroege kennismaking met *L'être et le Néant* is dat Walravens een Franse dwangarbeider ontmoet heeft die het boek vanuit Parijs meegebracht had, bijvoorbeeld in een van de talrijke bioscopen of cafés waar tewerkgestelden vrijelijk naar toe konden.

Tijden Mens - Tijdschrift van de nieuwe generatie was weliswaar een Vlaams tijdschrift, maar ook Nederlandse Vijftigers als Lucebert, Vinkenoog en Rodenko werkten mee. Hans Andreus was zelfs even redacteur. Het eerste nummer begon met een kort redactioneel, waarin de drijfveer van het nieuwe blad werd geformuleerd: 'Het is er ons in de eerste plaats om te doen de jeugd aan het woord te laten, die in 1940 twintig jaar oud was en niet door professoren maar door de oorlog opgevoed werd.' Hier klonk de stem door van Jan Walravens. Hij had eerder, in 1948, met Hubert van Herreweghen en de zeventienjarige Hugo Claus geprobeerd het tijdschrift *Janus* op te richten. Waar-

schijnlijk was Claus er door Walravens meer om praktische dan om literaire redenen bij gehaald. Claus had gesuggereerd dat zijn vader, die drukker was, het blad wel wilde maken, maar die zag er op het laatste moment toch van af. Weg *Janus*droom.

Walravens was de theoreticus van *Tijd en Mens* en omdat hij vanaf de tweede jaargang redactiesecretaris van het blad was, kon Louis Paul Boon in een terugblik uit 1968 met recht schrijven: 'Hij was onze chef, onze aanvoerder, onze kapitein van de bende. Onbetwistbaar. Wij schreven zomaar wat, Hugo Claus, Maurice D'Haese en ik. Wij maakten verzen, Bontridder, Cami en Wauters. Maar Jan wist wat wij ermee bedoelden.'

Joosten formuleert moeizaam en door het veelvuldig gebruik van stoplappen zoals 'sowieso' nogal oubollig. Maar hij weet inzichtelijk te maken wat de medewerkers van het tijdschrift bond, hoe verschillend ze onderling ook waren. De Vlaamse literatuur was voor en na de oorlog doortrokken van – wat Joosten samenvat met – 'neoclassicisme'. *Tijd en Mens* stelde zich lijnrecht op tegenover deze gangbare literatuur. Het blad vertegenwoordigde een avant-garde die zich in de rug gedekt voelde door Jean-Paul Sartre. Avant-gardisten kenmerken zich door veel te theoretiseren; de lezers zouden het avant-gardisme in een gedicht anders wel eens over het hoofd kunnen zien. Daarom is een tijdschrift bij uitstek geschikt voor avant-gardisten. Poëzie

en proza worden zagezegd met de gebruiksaanwijzing erbij gepresenteerd.

De literatuur die de zo verfoeide neoclassicisten schreven, is volgens Joosten 'restaurantief' en 'bloedeloos'. Dat zijn grote woorden, maar op basis waarvan zou je een gedicht restaurantief en bloedeloos kunnen noemen? Willem Elsschot was geen 'neoclassicist', maar zijn gedichten kunnen zonder twijfel restaurantief genoemd worden. Het existentieel proza dat Boon en Walravens schreven, is dat bloedeloos? Joosten gebruikt bijna tweehonderd bladzijden om ons ervan te overtuigen dat die 'neoclassicisten' niet deugden, maar overtuigend is dat niet.

Boon zette zich het meest in voor een fusie met het Nederlandse Vijftigerblad *Podium*, maar daarbij speelde een rol dat Gerrit Borgers hem een betaald redactiesecretariaat beloofd had. In januari 1953 kwam het ervan: *Tijd en Mens* fuseerde met *Podium*, zodat er eindelijk na *Forum* weer een Nederlands-Vlaamse samenwerking bestond. Van een fusie ja, maar van een integratie was geen sprake. Dat bleek al uit het feit dat er twee edities van het tijdschrift verschenen, eentje in Nederland *Podium*, met daarin opgenomen *Tijd en Mens* en eentje in Vlaanderen *Tijd en Mens*, met daarin opgenomen *Podium*. Van de Kerckhove gaat met ruzie weg en richt zijn eigen expressionistische tijdschrift *De Derde Ruiter* op. In 1953 keerde hij overigens weer terug in de moeder-

schoot van *Tijd en Mens*. De samenwerking met *Podium* was na twee nummers alweer afgelopen.

De fut was eruit. Walravens stelde in zijn wanhoop en wens om het blad te behouden voor, dat ieder om de beurt een nummer zou samenstellen. Toen Boon aan de beurt was, werd hem een kartonnen doos met kopij gebracht. Hij zette die in een hoek, tot zijn vrouw zei: 'Die doos staat me in de weg, zal ik dat nummer van *Tijd en Mens* samenstellen.' Dat deed ze inderdaad, en Boon daarover nuchter: 'Het was niet het slechtste nummer.'

De enige ontdekking van jong talent door *Tijd en Mens* was Willy Roggeman, nu een gezaghebbende dichter, toen een twintigjarige knaap die zijn gedichten naar de redactie stuurde. Ze werden gepubliceerd. Dat *Tijd en Mens* uiteindelijk ook 'restaurantief' was, blijkt uit een reactie van Claus op een latere inzending van Roggeman: 'Willy Roggeman leeft op de tics van de experimentelen waarvan ik langzaam een verstikkend gevoel van walging krijg. (...) Ik word puritein en verlang alleen naar de strikt geschoolde alexandrijnen van Graaf von Platen als ik dit te lezen krijg.'

Tijden Mens begon stilaan te gelijken op de Franse Staten-Generaal vóór de revolutie. Bijna drie jaar zijn we niet meer samengekomen, schreef Walravens aan zijn mederedacteuren. Het is weer Boon die het einde goed verwoordt: 'Claus deed allang niet meer mee, hij woonde in Parijs of in Rome. Ik was het beu als koude pap. En aan

alle kanten stonden jongeren te trap-pelen – ja, wij waren plots niet meerde jongeren, maar de gevestigden – om onze plaats in te nemen.’ De redactie kwam op verzoek van Walravens bij elkaar; Claus en Boon stelden voor het blad maar op te heffen. ‘Met tranen in de ogen zei Jan: “Dan plegen we zelfmoord!” Och kom, zelfmoord... de volgende dag verscheen een nog nieuwer tijdschrift, *Gard Sivik*, waaraan de van ongeduld trappelende jongeren meewerkten, en ons uitmaakten voor hopeloos verouderden.’ Zelfs het geplande themanummer over rouw ging niet meer door. *Tijd en Mens* was geen avant-garde meer, integendeel, het was een tijdschrift dat een drempel opwierp voor een nieuwe generatie schrijvers.

Joosten heeft veel aandacht besteed aan de prehistorie van *Tijd en Mens*, aan de uitspraken die redacteuren er later over gedaan hebben, maar aan de inhoud van het blad des te minder. In plaats daarvan strooit hij door zijn hele boek wat pedante opmerkingen over zijn collega-onderzoekers die zoveel onzin over *Tijd en Mens* zouden hebben gepubliceerd. Dat wekt des te meer bevreemding omdat het enige boek dat er over *Tijd en Mens* verscheen, *niet* in zijn lange lijst van gebruikte literatuur staat, nl. de in 1967 verschenen studie *Tijd en Mens. Tijdschrift van de nieuwe generatie (1949-1955)* van Isabelle Fronsee. Joosten schrijft in zijn inleiding waarom hij zich zo druk maakt over handboeken waarin – zijns inziens – zo slecht over *Tijd en Mens* geschreven

wordt: die zullen nog vele jaren uit de kast gehaald worden ‘op het moment dat de dissertaties en grondige studies al lang vergeten zijn’. Die stelling heeft hij zelf maar vast in praktijk gebracht.

Hans Renders